

Pedagogická koncepcia Mateja Bela (1684 – 1749)

Dana Hanesová

Katedra teológie a katechetiky PF UMB, Banská Bystrica, Slovensko

Anotácia: *Pedagogická koncepcia Mateja Bela (1684 – 1749).* Príspevok približuje význam pedagogického diela Mateja Bela z pohľadu súčasných edukačných vied. V prvej časti analyzuje východiská Belovej pedagogiky, najmä vplyv pietistickej pedagogiky a jej aplikáciu pedagogického realizmu. Z historických dokumentov, zaznamenávajúcich Belove reformné počiny v školách v Banskej Bystrici a v Bratislave, je možné utvoriť si predstavu koncepcie Belovej pedagogiky. Najrozsiahlejšia časť venovaná Belovej koncepcii učiteľstva analyzuje dimenziu teleologickú – jeho štruktúru cieľov, dimenziu sociálno-inštitucionálnu – vzťahy medzi subjektami výchovy, dimenziu obsahovú ako aj dimenziu didakticko-metodickú. Autorka stručne naznačuje aj základné princípy Belovej koncepcie vychovávaní a výchovného poradenstva. V závere hodnotí významnosť vplyvu Belových reforiem ako aj ich obmedzenia.

PEDAGOGIKA.SK, 2014, ročník 5, č. 4: 273-289

Kľúčové slová: Matej Bel, pedagogická koncepcia, učiteľstvo, vychovávanie, pietistická pedagogika, pedagogická reforma, didaktika.

Teaching conception of Matej Bel (1684 – 1749). The study presents the importance of teaching work of Matej Bel in terms of current educational sciences. The first part analyzes the bases of Bel's pedagogy, particularly the influence of Pietist education and its application of pedagogical realism. Out of historical documents recording Bel's reform achievements in schools in Banska Bystrica and Bratislava, it is possible to construct an idea of Bel's educational conception. The largest section on Bel's concept of teaching analyzes the teleological dimension – his structure of objectives, the socio-institutional dimension – the relationship between education entities, as well as the content dimension and the didactic-methodical dimension. The author briefly indicates Bel's basic principles of affective education and educational counseling. In conclusion she assesses the significance of the impact of Bel's reforms as well as their limitations.

PEDAGOGIKA.SK, 2014, Vol. 5, č. 4: 273-289

Key words: Matej Bel, educational concept, teaching, formation, Pietist pedagogy, educational reform, teaching methods.

Pre pedagogiku ako náuku je užitočné „čerpať z múdrosti praxe učiteľstva, vychovávateľstva a poradenstva“. Tieto skupiny profesionálov majú „nahromadené historické sociálne a osobné profesionálne skúsenosti kultúry výučbovej práce v oblasti riadenia procesov učenia sa“ (Švec, 2002, s. 66). Vzhľadom na históriou overené pedagogické reformné počiny M. Bela – slovenskej osobnosti 18. storočia – patria informácie o ňom a ich reflexia do pedagogického dedič-

stva súčasných edukačných vied na Slovensku. Štúdia začína stručným pohľadom na osobnosť Mateja Bela a jeho koncepčné východiská. Pokračuje charakteristikou Belovej reformy a ďalej prezentáciou základných prvkov jeho koncepcií (učiteľstva, vychovávateľstva a poradenstva), a to z pohľadu súčasnej štruktúry edukačných vied.

Pri analýze Belovej pedagogiky je nevyhnutné pokúsiť sa, a to s pokorou skúmateľa histórie, odpovedať na otázky: Aká bola Belova pedagogika a z čoho vychádzala? V čom spočívali jej silné stránky? V čom sú limity Belovho diela a v čom inšpirácia pre súčasné edukačné vedy? K tomu smerujú ďalšie časti štúdie. Vzhľadom na špecifické podoby pôvodných jazykov, v ktorých Matej Bel publikoval svoje práce v 18. storočí, využíva táto štúdia jeho originálne práce len obmedzene a opiera sa na diela významných odborníkov predstavujúcich pedagóga Mateja Bela (v zozname literatúry).

Úvod: Matej Bel – významná historická osobnosť

Matej Bel (1684 – 1749), rodák z Očovej pri Zvolene, absolvent hallskej teológie a filozofie, sa počas svojej profesionálnej kariéry okrem úradu správcu cirkevnej farnosti aktívne venoval rozvoju škôl v Uhorsku (v rozpätí cca 10 rokov), ako aj publikačnej a vedeckovýskumnej práci, a to v rámci viacerých v súčasnosti samostatných vedných disciplín – geografii, histórii, lingvistiky, rétoriky či pedagogiky. Ako vedec bol členom viacerých európskych učených spoločností (v Londýne, Berlíne, Jene, Olomouci), v r. 1735 dokonca vypracoval návrh na založenie celouhorskej učenej spoločnosti typu európskej akadémie vied.

Iste aj preto je označovaný priam ‘veľkolepými’ prívlastkami. Vzhľadom na široký záber jeho profesionálnej činnosti bol označený za ‘najväčšieho a najdokonalejšieho vševeda’ – polyhistora, iní ho pokladajú za ‘historiografa vlasti’ či zakladateľa modernej vlastivedy. Po smrti ho v r. 1775 uhorský historik Horányi v *Memoria Hungarorum* nazval dokonca ‘magnum decus Hungariae’ (‘veľká ozdoba Uhorska’). Z hľadiska pedagogiky je zaujímavé najmä uznanie Bela z r. 1749 jeho súčasníkom J. Tomko – Sásnym ako ‘rector et restaurator scholarum’ – správcu a obnovovateľa škôl (podľa Tibenský, 1984, s. 9, 101).

1. Východiská Belovej pedagogiky:

1.1 Reflexia vlastných skúseností v role učiaceho sa

Chronologicky prvým podnetom túžby Mateja Bela po zmene v školách boli jeho vlastné skúsenosti s formálnou inštitucionalizovanou výučbou **v role učiaceho sa**, a to počnúc od **elementárneho vzdelávania sa** v súkromných školách v Lučenci (od 1690), v Kalinove (1692) a v Dolnej Strehovej (1693). Hoci prvé dve boli určené najmä pre deti šľachticov, mohli v nich zadarmo štu-

dovať aj nadané deti z ľudu, medzi ktoré bol Matej Bel zaradený na základe odporúčania učiteľa všimajúceho si jeho osobnosť a talent. K zmenám vo výbere škôl došlo najmä zo zdravotných dôvodov, napr. kvôli vážnemu úrazu, spôsobenému neprímeraným 'vystrájaním' šľachtických žiakov v dôsledku slabej školskej disciplíny. Pre úplnosť obrazu Belových prvých školských rokov si treba uvedomiť historický kontext štúdií Mateja Bela, kedy „evanjelické školy po prenasledovaniach v 2. polovici 17. storočia boli v žalostnom stave a snažili sa nabrat' novú silu. Učiteľia nesmeli učiť viac, ako mali dovolené, zo strachu, aby vláda nenaplnila svoju vyhrážku a nezatvorila ich. Učiteľom v nižších stupňoch chýbala profesionálna príprava, používali iba metódu memorovania a telesného trestu“. Cieľom škôl bolo „pevne sa pridržať vyznania a poskytovať znalosť správnej latinčiny...“ Prirodzene, lepšie sa v školách zaobchádzalo so šľachtickými deťmi než s deťmi z ľudu, akým bol aj Matej Bel. (Oberuč, 1940, s. 15).

Sekundárnu etapu svojho vzdelávania absolvoval Matej Bel na gymnáziu v Banskej Bystrici (od r. 1695), kvôli rozvoju svojej nemčiny absolvoval časť svojho štúdia aj na gymnáziu v Bratislave a kvôli rozvoju maďarčiny na školách vo Veszpréme a Pápe. Na základe negatívnych skúseností s krutými učiteľmi, využívajúcimi telesné tresty, stratil Bel motiváciu študovať, keďže školská inštitúcia sa mu začala javiť ako „väzenie, kde nikdy neprestávajú údery a slzy“ (Oberuč, 1940, s. 16). Chcel dokonca odísť učiť sa remeslu, než ostať v tejto 'polepšovni'. Vďaka prorektorovi J. Pilárikovi však Bel ostal v škole a začal sa zaujímať o štúdium vied. Svoje skúsenosti s konkrétnymi učiteľmi reflektoval Bel neskôr vo svojej riadiacej práci v školách, dôrazne žiadajúc učiteľov, aby sa zdržiavali bitia žiakov a uľahčovali im štúdium (najmä latinčiny) a tiež aby, podľa vzoru J. Pilárika, pomáhali svojim žiakom v ťažkostiach. Rektor banskobystrickej školy J. Burius uviedol Bela do ideí pietizmu a pripravil ho na **štúdium teológie na univerzite** v Halle (1704 – 1708), kde v ak. roku 1704-5 študovalo vyše 3000 študentov rôznych národností. Počas štúdia sa Bel spriatelil s pietistickým pedagógom A. H. Franckem, ktorý mal výrazný vplyv na Belov život aj kariéru. Bel sa počas štúdia stal domácim učiteľom jeho jediného syna, čím sa postupne pripravoval na novú pozíciu – **pozíciu učiaceho**.

1.2 Vplyv predstaviteľov pietistickej pedagogiky v Halle

Východiskovou filozoficko-teologickou platformou M. Bela bol **pietizmus** a **pietistická pedagogická koncepcia**, ktorú si Bel osvojil počas univerzitných štúdií v Halle, a ktorej sa stal aktívnym participátorom. Preto – ako zdôrazňoval už Oberuč (2002, s. 6) – „prevažnú časť Belovej činnosti nemožno bez reflektovania tejto skutočnosti dostatočne pochopiť.“ Pietizmus (z lat. *pius* -- spravodlivý, bezúhonný, svedomitý, mravný, zbožný, oddaný niečomu; *pietas* – svedomité plnenie mravných povinností, poctivosť a spravodlivosť) bolo pro-

testantské biblicko-teologické hnutie v 17. – 18. st. Pochádza z Nemecka a čiastočne z anglosaských krajín v úsilí nielen o znútornenie náboženského života kresťanov a návrat k osobnej dôvere k Bohu, avšak zároveň o *praxis pietatis* – odraz viery v každodennom etickom konaní. Išlo teda najmä o reformu mravov a vnútornú obnovu náboženského cítenia s dôrazom na individuálnu skúsenosť vnútorného znovuzrodenia človeka pomocou omilostenia, ktorá bola dôležitejšia než dogma a cirkevná autorita (Liguš, 1999, s. 68). Skrze morálnu a náboženskú obrodu cirkvi usilovali pietisti nepriamo o možnosť ‘nápravy’ ostatných oblastí života vtedajšej spoločnosti, vrátane pedagogiky a iných vied. M. Bel tento svoj postoj vyjadril explicitne vo svojej *Modlitbe učiteľa*: „Lebo Ty jediný, Otče, máš byť zmyslom môjho vyučovania, poznania a konania“ (in: *Die Gottsuchende Seele*, 1729, s. 313 – 315). História pedagogiky pripisuje pietizmu mimoriadny význam práve v pedagogickej oblasti (Reble, 1993, s. 99).

V **pietistickej pedagogickej koncepcii** išlo o určitý typ eklektizmu – prepojenie hlbokých emócií, postoja zbožnosti a pokory pred Bohom s racionálnym myšlienkovým prístupom, ako aj s proaktívnym vzťahom k svetu a spoločnosti, prejavujúcim sa v sociálnej angažovanosti v oblasti holistickej starostlivosti o deti.

Pietisti – vrátane Bela – aplikovali v školách Komenského metódu **pedagogického realizmu** – zdôrazňujúcu užitočné reálne znalosti, zaradovanie reálnych predmetov do učebných plánov, využívanie zmyslov v poznávacom procese, účinnejšie rozpracovanie vyučovacích a výchovných metód a väčší dôraz na vzťah učiteľa a žiaka v školskej aj mimoškolskej výchovnej práci. Pietistická pedagogika umožňovala Belovi spojiť vrúcnu vieru v Boha s rozumom a snahou o čo najkomplexnejšie (napr. geografické) empirické poznávanie (Fazekaš, 1999, s. 62). Na druhej strane hallskí pietisti neprijímali Komenského pedagogický optimizmus (vnímanie človeka ako bytosti, „ktorá sa dá ľahko prevychovať, lebo má božské kvality“ – Liguš, 1999, s. 81). Videli v tom oslabenie biblickej doktríny o hriechnej porušenosti človeka, čo však podľa Liguša niekedy viedlo až „k jednostrannej prísnosti vo výchove“ (zavrhnutie niektorých hudobných žánrov, hier s loptou – považujúc ich za ‘márnosť a pochabosť’). Historickým faktom bol aj pretrvávajúci autoritársky štýl učiteľa nárokový na bezvýhradnú poddanosť a telesné tresty, za ktoré „sa žiaci mali poďakovať podaním ruky... Tieto jednostrannosti v pietistickej výchove sa nedajú ospravedlňovať“, hoci možno ich čiastočne chápať ako súčasť vtedajšieho úpadku spoločnosti a cirkvi (Liguš, 1999, s. 81). Bel však predstavoval umierneného pietistu, ktorý odmietal takéto extrémne praktiky a jeho reformy poukazujú na toleranciu a láskavosť k iným. Odmietal jednostranné výchovné prostriedky a žiadal oslobodiť školu od telesných trestov.

1.3 Reflexia ďalších filozofických prúdov

Po návrate z Halle Bel vo svojej pedagogickej činnosti nadviazal aj na domácu tradíciu **reformačno-humanistického** školstva, najmä na rektora L. Stöckela v Bardejove, pedagóga a filozofa J. Duchoňa v Banskej Bystrici, J. Bayera a I. Cabana – zakladateľov prešovskej filozofickej školy a ich protiautoritársky postoj. Podobne ako predstavitelia **osvietenstva**, aj Bel svojimi zásadami vystupoval proti rigidnosti scholastickej filozofie aj teológie. Zaoberal sa ideami J. Locka a R. Descarta. Filozofiu chápal širšie ako praktickú náuku o človekovi ako spoločenskom tvorovi, zahrňujúcu prírodné vedy, etiku a tzv. prirodzené právo (‘Čo nechceš, aby robili tebe, nerob ani ty iným.’). V škole používal učebnicu hallskeho teológa J. F. Buddea *Sústava eklektickej filozofie*, zahrňujúcej logiku, dejiny filozofie a komplex prírodných vied (najmä matematiky, fyziky, geografie, medicíny), zhrnutý pod predmetom *fyzika* do teoretickej filozofie. Najstarší žiaci sa učili o a) astronomických systémoch (Ptolemaiovom, Kopernikovom, T. de Brahe); b) objavoch Galileiho, Leewenhoecka, Malpighiho, Huygensa. „V tomto smere prebehla Belova bratislavská škola osvieteneckú reformu na trnavskej univerzite o viac ako tridsať rokov” (Tibenský, 1987, s. 112).

M. Bela zaujal vecný encyklopedizmus (J. H. Alsteda či J. A. Komenského), ktorý inovátorsky aplikoval do skvalitňovania výučby latinčiny (obohatením rétorických cvičení o vecné poznatky z kultúrnej histórie a geografie Uhorska). Študentov viedol k tvorbe nielen homiletických prehovorov, obsahujúcich *studia divina*, ale aj k rečiam spadajúcim do *studia humana* (toho, čo patrilo do obsahu vecne encyklopedického vzdelania) – teda všimol si nielen 7 slobodných umení (*septem artes liberales*), ale aj ‘neslobodné’ zamestnania, napr. remeslá.

Zvláštnu pozíciu mala v Belovej dobe rétorika, ktorá zastávala aj funkciu pedagogiky „odpovedajúc v otázke rozdelenia reči aj na otázku o etapách vyučovacieho procesu, o paralelizme slov a vecí, o princípe názornosti, uvedomenosti, sústavnosti aj upevnenia učiva cvičeniami, ba aj na otázku pedagogického diela a osobnosti učiteľa. Učiteľ celý výchovno-vzdelávací proces organizuje, vie rozlišovať podstatné od nepodstatného, pri výbere učiva berie zreteľ na vekovú primeranosť žiakov a prikazuje učiteľovi, aby sa držal vecného učiva a primerane k tomu používal aj slová.” (Mikleš, 1985, s. 139).

Pietizmus reflektoval **humanistickú snahu o dobro človeka** v zmysle **homo-imago Dei**. V sociálnych aktivitách pre svojich žiakov aplikoval Bel princípy lásky, slobody a rovnosti (Hamada – Novacká, 1985, s. 37). V súlade s tendenciami humanizmu Bel vytrvalo poukazoval na význam národného jazyka a reálnych predmetov v kurikule, na význam škôl pre všetky deti bez ohľadu na rod či majetok. Dôraz na heuristické didaktické prístupy rozvíjajúce

samostatné myslenie; chápanie progresívnej funkcie školy, snaha o založenie vedeckej spoločnosti poukazovali na význam kognície v Belovej koncepcii.

2. Belova reforma v školách

S pozitívnymi skúsenosťami s fungujúcou pietistickou pedagogikou Franckeho v Halle sa Matej Bel v r. 1708 vrátil do **Banskej Bystrice**, kde začal pôsobiť na evanjelickom **gymnáziu** v pozícii učiteľa a konrektora, od r. 1710 – 1714 v pozícii **rektora**. Túžiac po náprave školy v prospech žiakov Bel pripravil návrh reformy gymnázia *Leges Gymnasii Neosoliensis (Zákony banskobystrického gymnázia, obnovené rektorom Matejom Belom)*. Po jeho schválení v r. 1710 bol Belom úspešne realizovaný a banskobystrické gymnázium získalo v Uhorsku dobré meno. V r. 1714 požiadalo Bela o pomoc **bratislavské lýceum**, ktoré sa v dôsledku rákócziiovských vojen a morovej epidémie v r. 1713 ocitlo v období úpadku (Čečetka podľa Mátej, 1985, s. 96). Bel akceptoval úlohu **rektora** a vo svojej úvodnej reči *De ludo bene ac prudenter instituendo aperiundoque* a projekte *Skromný názor, ako dobre zriadiť a udržiavať tunajšiu evanjelickú školu s požehnaním Najvyššieho k všeobecnému úžitku* (šťasti prevzatom z Franckeho školského poriadku) prezentoval návrh na pozdvihnutie úrovne školy. Tvorili ho tri časti: a) učebný plán zameraný na obsah učiva s uvádzaním učebníc; b) metodika vyučovania; c) organizácia a školská disciplína. Disciplinárny poriadok školy, rektorské zákony, zákony konrektora a kolegov a napokon zákony žiakov, chovancov a vychovávateľov rozpracoval Bel v 1714 v *Leges scholasticae (Zákony bratislavskej školy)* (Tibenský, 1987). Informácie o Belovom učebnom pláne a rozvrhu hodín publikoval najskôr v r. 1896 v maďarčine v *Dejinách bratislavského lýcea* S. Markušovský, v r. 1936 J. Oberuč vo francúzskej štúdii o Belovi *Matthieu Bel, un piétiste en Slovaquie*.

Podstatou Belovej túžby po reforme bolo presvedčenie, že ‘náprava’ škôl je prvým krokom k ‘náprave’ morálky, kultúry a spoločnosti. Odmieťa prázdnotu a nenávisť voči vzdelanosti. Chce „zreformovať všetky krajinské školy“ (Hruškovic, 1943, in Hamada, 1985, s. 45) a nadšene píše proreformným rektorom škôl: „S potešením počúvam, že vaša škola bude reformovaná.“ (List Mateja Bela, 1721 in 1957). Nevzdelanosť je ako obluda „znova vystfakajúca rohy, aj keď jej bola odťatá hlava“ (Belák, 1984, s. 6). Bel uskutočňoval reformy veľmi uvážene, využívajúc progresívne všetky informácie z nových prúdov v pedagogike v 1. pol. 18. st. (pedagogický realizmus, pietizmus). „Nemáme pokladať za najdôležitejšie to, čo je najstaršie, lež to, čo prináša väčší osoh ... nedopustiť, aby nás od úsilia zlepšovať odrádzala akákoľvek autorita alebo strnulý predpis“ (Mattiae Belli, 1717, s. 34 in Tibenský, 1987, s. 132).

Príčiny úpadku humanitných štúdií videl Bel „v prázdnej, bezobsažnej rétorike, v neprirodzenosti a v nevzdelanosti“, pričom nevzdelaní a polovzdelaní

‘viri obscuri’ (temní muži) klamú úbohú mládež prázdny m táraním” (Tibenský, 1987, s. 140).

Bel preferoval prirodzenú a jednoduchú rétoriku bez fráz a ozdôb. Etos reči vychádza „z hlbokého poznania vecí a z najhlbšieho vnútra filozofie” (Matthiae Belii, 1717 in Hamada, 1985, s. 40-44). Preto sa náprava mala uskutočniť systematicky – od rétoriky a kultúry t. j. od jazykového vyučovania ako základov vzdelávania. Snažiac sa vylúčiť dril a memorovanie gramatických poučiek chcel Bel zredukovať počet pravidiel a priviesť žiakov ‘k chápaniu autorov’ čítaných diel. Zdôrazňoval štúdium prameňov. Rétoriku spájal nielen s filozofiou, ale aj so snahou odovzdávať vedecké poznatky (dejepis, geografia, právo). Reforma sa mala týkať nielen rekonštrukcie humanitných štúdií, ale aj najmä ich doplnením o reálne disciplíny, hoci scholastickí teológovia pokladali „akúkoľvek nevinnú mienku za omyl škodlivý kresťanstvu” (Bel, 1984, s. 39). Bojoval proti „zastaralej pedantérii, ktorá už ne jeden skvelý intelekt zastavila na ceste k solídne mu vzdelaniu a bola iba povrchným náterom, a ak sa jej nezbavíme a nezačneme budovať na pevnom základe, vtedy obeť a prostriedky naň poskytované... nazmar vyjdú” (Kocka, 1985, s.176).

Ku konkrétnym počínom **Belovej reformy** patrilo:

- vypracovanie **školsko-pedagogického projektu a organizačného poriadku** (pre využitie v rámci celého Uhorska);
- **kurikulárne zmeny**: a) zavedenie komplementarity klasických predmetov s experimentálne zameranými ‘reálnymi’ (dejepis, geografia, prírodopis, matematika, geometria, fyzika); b) používanie krajinských jazykov (nemecký, maďarský, materinský – mladší žiaci) – dôraz na induktívny princíp pri vyučovaní cudzieho jazyka; c) kreslenie a remeselnícke práce (brúsenie skla, obrábanie, rytectvo) – samostatné predmety; d) inovatívna výučba latinčiny – ‘užitočný’ predmet už v najnižších ročníkoch (nie prílišné uprednostňovanie gramatiky – Kocka, 1985, s. 181);
- **zabezpečenie učebníc**: Všetci žiaci mali mať učebnice (rovnaké vydanie) pre precvičovanie učiva, ale keďže chýbali, učitelia učivo diktovali. Bel zaviedol najskôr zahraničné učebnice, neskôr vydal učebnice podľa vlastného prístupu:
 - A) adaptácia nemeckej učebnice **latinčiny** Cellaria, vlastná latinská gramatika (*Grammatica Latina facilitati restituta* – „*Latinská gramatika vrátená ľahkej metóde*”, r. 1717) uľahčujúca deťom memorovanie, lebo „sú ako vázy s úzkym hrdlom – čo nemôžu prijať, to vyhadzujú“ (Oberuč, 2002, s. 59), zároveň snaha zlepšiť kvalitu štúdia slovnéj zásoby a frazeológie čistej latinčiny;
 - B) skrátenie a doplnenie Cellariovho slovníka vzhľadom na štvorjazyčnosť v Uhorsku (**latínsko-nemecko-maďarsko-český školský slovník Liber memorialis**) v r. 1719 pre starších žiakov, skrátený slovník *Primitiva latina* pre mladších žiakov;

- C) učebnica *rétoriky* (*Rhetorices veteris et novae* r. 1716) a *poetiky* (r. 1717) s dôrazom nie na memorovanie, ale komunikáciu a čítanie autorov (s cvičeniami);
- D) latinská učebnica *nemeckej gramatiky* *Institutiones linguae germanicae* (r. 1718) s účelom naučiť čistú nemčinu a osloviť vzdelaných ľudí a zjednotiť ľudí oddelených rozličnými jazykmi – **multikultúrny prístup**;
- E) nemecká učebnica *mad'arčiny* *Der ungarische Sprachmeister* r. 1729;
- F) Predhovor k Doležalovej učebnici **Gramatika česko-slovanského jazyka** (chvála vtedajšieho spisovného jazyka Slovákov – slovakizovanej češtiny) v r. 1746;
- G) učebnica **geografie** “Prehľad uhorského zemepisu” *Compendium Hungariae geographicum* (až r. 1753);
- H) koncepty učebníc dejín, geografie, filozofie.

3. Konceptia učiteľstva Mateja Bela

Pod učiteľstvom v historickom kontexte M. Bela chápeme **odbor práce – povolanie učiteľa**. Bel ako učiteľ (a riaditeľ školy) intuitívne vnímal potrebu holistického rozvíjania všetkých domén učenia sa žiakov (Švec, 2002, s. 55):

- **učenie sa hodnotením a prežívaním** – osvojovanie hodnôt, postojov, motívov, emočných zážitkov, rozhodnutí. Dôraz na a) lásku, porozumenie a toleranciu ku všetkým (napr. v Belových listoch či v správaní sa voči neprajníkom); b) pravdu a usilovnosť (“*Veritate duce, comite labore*” – *Za vodcu pravdu, za sprievodcu prácu*); c) vlastenectvo ‘*amor patriae*’ (láska k vlasti), ‘*salus patriae*’ (blaho vlasti a tiež národné cítenie);
- **učenie sa poznávaním** – získavanie poznatkov v rôznych vedách (matematika, medicína, fyzika, geografia, dejepis a i.);
- **učenie sa komunikovaním** – význam rétoriky, koncepcie lingvodidaktík klasických a moderných jazykov;
- **učenie sa konaním** – prepojenie teórie s praxou.

3.1 Dimenzia teleologická: ciele Belovej reformovanej školy

Bel sa o **úlohe, účele a cieľoch školy** vyjadril alegoricky: „Školy sú rozhodne nielen pre samotnú cirkev, ale aj pre celú spoločnosť jednak *štiepnicami*, jednak *záštitami*, z ktorých, ak sú dobre a zbožne budované, priam ako šípy z namierenej tuľajky vychádzajú užitoční muži” (List M. Bela, 1708). Účelom školy bolo pripraviť mládež tak, aby po jej ukončení bola ‘všeobecne užitočná’, t. j. mala také vlastnosti, vedomosti, návyky, ktoré dokážu zabezpečiť blaho nielen jej samej, ale aj ‘drahej vlasti’.

Bel nadradoval tento **výchovný (formatívny) cieľ** výchovy k cnostiam nad vzdelávacie ciele, úzko s ním prepojené. Bol zameraný intrapersonálne a inter-

personálne: viesť mládež k *cultura animi* – rozvoju mysle a zvnútornenej religiozity: a) dokázať rozlíšiť dobré od zlého, vystríhať sa škodám, byť užitočným, odpútať sa od zbytočností, zredukovať svoju prirodzenú svojvôľu); b) byť poslušným voči Bohu, milovať Božiu pravdu a blížneho, byť usilovným.

Vzdelávacím (kognitívnym) cieľom bolo pripraviť mládež tak, aby mohla dosiahnuť všeobecnú a konkrétnu vzdelanosť: a) nielen určité penzum osvojených pojmov, ideí, algoritmov – **nových vedomostí**, b) ale zároveň i schopnosť správne a samostatne rozmýšľať, vyjadriť svoj názor (z reformačného humanizmu ‘*pietas eloquentia*’ – zbožnosť a výrečnosť), o utváranie a pretváranie **myšlienkových operácií, riešenie problémov, subjektívne objavovanie**.

Výcvikovým (perceptuálno-motorickým) cieľom bolo vychovať zo žiaka užitočného občana s nevyhnutnými technickými zručnosťami.

3.2 Dimenzia spoločensko-inštitucionálna: vzťahy medzi subjektmi výchovy

Bel chcel reformou riešiť nielen vonkajšie, ale najmä vnútorné, skutočné príčiny vonkajších nedostatkov školy. Podľa neho školskú sústavu nivočí nesvornosť, hádky, skryté nepriateľstvá, nenávisť, pohrdania, intrigy medzi učiteľmi. Mal medzi nimi vládnuť pokoj, lebo „Boh je Bohom pokoja” (Pavelek, 1990, s. 47). Vo svojich *Leges...* stanovil presné zásady sociálnej interakcie vo vertikálnom aj horizontálnom smere (vzťahy medzi rektorom, konrektorom, lektormi a žiakmi, vyplýva z nich jasné rozdelenie práv a prehľad povinností ako aj trestov za ich porušenie).

Na **učiteľov Belovej školy**, o to viac na jej rektora, boli kladené vysoké nároky. V prvom rade mali byť žiakom vzorom v pobožnom správaní, byť voči nim otcovsko prísni a zároveň láskaví. Úlohou učiteľa bolo učiť žiakov písať, čítať, katechizmus a ako sa modliť. Na vyučovanie sa mal svedomito pripravovať a dodržiavať predpísaný rozvrh a metódy, ako aj zaznamenávať pozorovania žiakov v podobe pedagogicko-psychologických charakteristík žiakov do matriky školy. Za všetku svoju prácu bol zodpovedný rektorovi, ktorý bol zároveň jeho radcom. Kolegovia sa mali vzájomne znášať, prejavovať si svornosť a lásku. Bel sám ako učiteľ chcel byť vzorom ostatným kolegom. Súčasníci ho hodnotili ako človeka jemných spôsobov a mravov, húževnatého a cieľavedomého, s organizačným talentom, schopného získavať si spolupracovníkov, nadaného, s výbornou pamäťou, aj keď nie vždy presným úsudkom, obdivuhodne veľkorysého, s didaktickou múdrosťou – ako rodeného učiteľa (Mikleš, 1985, s. 145).

Učitelia bratislavského lýcea disponovali značnou nezávislosťou, na metódických poradách mohli “prejaviť svoj charakter i pedagogický takt. Mohli si vymieňať skúsenosti, navzájom sa informovať o problémoch, časovo zladit’ prácu žiakov” (Oberuč, 2002, s. 54). Bel sa staral o ich hmotné zabezpečenie,

žiadal tiež obmedziť počet vyučovacích hodín na maximálne šesť hodín denne. „Bel zvlášť vysoko hodnotil učiteľov jazykov, pretože svojou prácou prispievajú k zblížovaniu národov” (Tibenský, 1987, s. 139).

Špeciálne požiadavky sa týkali **triednych učiteľov**, ktorí mali chodiť do triedy včas, ba aj skôr; vychovávať žiakov k miernosti a slušnosti; upútať pozornosť cez vyučovanie; udžiavať autoritu kvázi rodičovskou láskavosťou a prísnosťou; používať metódy primerané žiakom; stručne, jasne a dôsledne vysvetľovať a často opakovať učivo.

Na **žiakov v Belových školách** sa vzťahovala pietistická antropológia človeka ako *imago Dei*, konkretizovaná aj v podobe výziev k odstráneniu predsudkov či zaujatosti a rešpektovaniu prirodzenoprávnej rovnosti každého človeka – rovnakého práva na vzdelanie pre všetkých. Bel mal pozitívne skúsenosti s nadanými žiakmi zo sociálne znevýhodneného spoločenského prostredia (Hamada – Novadská, 1985, s. 38, 60, Vyvíjalová, 1981, s. 89), šľachtický pôvod žiaka nemal rozhodujúce slovo, dôležitá bola snaha rozvíjať svoje duchovné vlohy: „Cnosť robí človeka šľachticom” (Mikleš, 1985, s. 145).

Bel vyžadoval od učiteľov **individuálny a komplexný prístup k žiakom** najmä v **pedagogickom diagnostikovaní** a akomsi prognózovaní pri jednotlivých žiakoch (napr. „lepšie sa hodí na...”, „je to usilovný mladík najlepšieho nadania”). Bel napr. v liste Radvanskému (r. 1717), ktorý mu zveril do starostlivosti svojich dvoch synov, píše: „Je výrazná odlišnosť v povahách oboch bratov. Juraj, ktorý vyniká telesnými silami a postavou, nemá predurčené nič lepšie, ako že po skončení školy pristúpi k vojsku. Naproti tomu Ladislav celý sa oddal vedám a dáva mi neochvejnú nádej, že sa z neho raz vyvinie muž veľmi odvážny, najmä ak bude ešte môcť ... pokračovať v štúdiách bez prerušenia. Takto to je, že z tej istej matky narodení synovia oddávajú sa rôznym štúdiám” (Pavelek, 1990, s. 59).

Škola kládla dôraz na mravnú výchovu a **poznávanie žiakov nielen počas vyučovania**, ale aj po jeho ukončení, na ich mimoškolské záujmy a osobnostné črty. Žiaci boli vychovávaní v pietistickom duchu k vlastnostiam ako usilovnosť, svedomitosť, miernosť, slušnosť, prejavovanie úcty autoritám, počas vyučovania k sústredenej pozornosti a i. Tieto vlastnosti sa mali navonok prejavovať zbožným správaním. Uchádzači o štúdium v Belových gymnáziách sa zaväzovali dodržiavať školský poriadok. K ich právam patrilo právo na svedomitého učiteľa, jeho kvalitný výklad a dodržiavanie zásad, na oznámenie šikanovania rektorovi, vo vyšších ročníkoch právo voľby predmetov. Ich povinnosťou bolo udržiavať čistotu, zbytočne neplytvat časom (napr. pitím, hodovačkami, tancom), neobliekať sa výstredne, bezdôvodne sa nehádať, nekradnúť). Pri porušení školského poriadku boli žiaci potrestaní, napomenutí, či vylúčení zo školy. Bel negatívne hodnotil lenivosť žiakov, rezignáciu a neukončenie štúdiá, najviac posudzoval ‘vagabundov, opilcov, kartárov a nečestných žia-

kov' (Mikleš, 1985, s. 145). Dobří žiaci boli odmeňovaní, nadaných a usilovných odporúčali za domácich vychovávateľov v bohatších meštianskych rodinách, pričom Bel metodicky zastrešoval ich prácu, o ktorej mali pravidelne informovať.

Manažérske prostriedky práce pri riadení školy: Belovou zásadou bolo, že len „z dobre organizovaných škôl môžu vychádzať vysoko vzdelaní ľudia“ (Srogoň, 1985, s. 128). Snažil sa, aby sa bratislavská škola stala kompletnou mestskou školou s jasnou hierarchiou tried a učiva. Pozostávala zo 6 tried, pričom prvá trvala 3 roky, niektoré 2, celé štúdium 10 rokov. Vedenie školy zabezpečovalo systematickú kontrolu vyučovacieho procesu (pravidelné hospitácie, každý týždeň kontrola preberania učiva a jeho zapisovania do 'triednej' knihy) a dodržiavania poriadku. Doba vyučovania bola presne 5 hodín denne, 6 dní v týždni. Rektor rozhodoval o prijatí nových žiakov, organizoval verejné skúšky, riešil konflikty medzi učiteľmi a žiakmi v prítomnosti rodičov. Učitelia sa radili o vyučovaní jednotlivých predmetov na pedagogických poradách tzv. *consultationes*.

3.3 Dimenzia obsahová: učivo

Bel bol zásadne proti preťažovaniu žiakov učivom, preto zasahoval do jeho výberu a vypracoval kurikulá pre jednotlivé predmety, pričom hlavným predmetom bolo náboženstvo (vrátane účasti na bohoslužbách). Okrem filozofie a jazykov sa vyučovala matematika (elementárne 'počty' od nižších ročníkov po náročnejšie učivo vo vyšších ročníkoch), dejiny, fyzika, praktické predmety, prírodopis, geografia (z nedostatku času sa vyučovalo prevažne formou 'rekreácií', vychádzok, projektov – spoluúčasťou žiakov na Belovom geografickom výskume regiónov). Vyučujúci sa snažili „zachovať istú jednotu vo vyučovaní vzájomným spájaním rozličných predmetov“ (Oberuč, 2002, s. 54).

3.4 Dimenzia didakticko-metodická

Hlavným východiskom Belovej didaktiky bola antická zásada „*Non scholae, sed vitae discimus*“ (*Neučíme sa pre školu, ale pre život*), odrážajúca sa aj v didaktických zásadách a metódach.

Bel zdôrazňoval jednotný metodický prístup vo všetkých ročníkoch v rámci školy (Oberuč, 2002, s. 49).

Výučba v Belových školách sa riadila **didaktickými zásadami**:

- výchovnosti vo vyučovaní;
- vedeckosti (neskresľovať historické fakty – požiadavka v úvode do *Notitia Hungariae novae historico-geographica*);

- názornosti – tzv. zásada paralelizmu slov a vecí: „Vyučuj slovám súčasným poznávaním objektívnej reality” (obrázky, tabuľa, názorné rozprávanie s názornými príkladmi);
- postupnosti od jednoduchšieho k zložitejšiemu, od bližšieho k vzdialenejšiemu; jednoty konkrétneho a abstraktného;
- systematickosti – jasný, stručný výklad učiva;
- primeranosti (napr. v matematike, cudzích jazykoch);
- individuálneho prístupu v diagnostikovaní, korekcii chýb a spätnej väzbe – sústavnej kontrole priebežných výsledkov;
- fixácie – dôraz na neustále opakovanie, napr. cez pravidelné týždenné, mesačné domáce a školské úlohy;
- *ludendo discimus* – učenie hrou (v nižších ročníkoch).

Bel vo svojej metodike spájal tradície bratislavskej školy s novými prvkami, ktoré si osvojil najmä v Halle. Podľa vzoru vyučovania latinčiny Pilárikom aj Belov repertoár **didaktických metód** závisí najmä od konkrétnej etapy vyučovacieho procesu:

- **motivačné**: v závislosti od ročníka – napr. vo výučbe gramatiky v tzv. štvrtej triede využívaním tabule, učebnice, písomnými prácami, využívaním rôznych poznámkových zošitov;
- **expozičné**: predčítavanie nového učiva a následné zopakovanie žiakmi, v nižších ročníkoch – učenie hrou;
- **fixačné**: upevnenie učiva – opakovanie na konci hodiny, týždňa – napr. precvičovaním (spôsobom *exercitatio*, *declamatio* – deklamácie sa majú konať zvýšeným hlasom);
- **diagnostické**: zisťovanie a hodnotenie učebných výsledkov – silný dôraz na sústavnú kontrolu osvojenia si učiva.

Bel chcel odstrániť nesprávne, čisto pamäťové učenie sa, „ktoré sa vyučovalo s tým, že aj tak čoskoro vypadne z pamäti“ (Mikleš, 1985, s. 143). Preto napr. v náboženstve aktívne aplikoval tzv. erotématickú (dialogickú) metódu (rozhovor učiteľa so žiakmi).

Okrem klasickej vyučovacej hodiny Belova škola využívala aj iné **organizačné formy vyučovania**: týždenné a mesačné školské a domáce úlohy – preklady, rozbor; projekty (historicko-geografické popisy regiónov); exkurzie do dielní a manufaktúr; prírodovedná výučba v záhrade; prakticko-manuálne činnosti.

Napriek náročným finančným podmienkam sa Belovi podarilo do kabinetov zhromaždiť celé zbierky rôznych **učebných pomôcok**: tabule, mapy, noviny (pri výučbe jazykov), glóbusy, ktoré získal až z Halle.

Bel na základe svojho pedagogického taktu, vyplývajúceho z ním presadzovaného individuálneho prístupu, využíval rôzne **formy výchovy**: a) *hru* (v prípade mladších žiakov); b) *prácu* – vysoké požiadavky na vzťah chovancov

k práci, dôsledné striedanie práce s odpočinkom (za odpočinok sa považovali aj niektoré vyučovacie predmety, napr. prírodopis či práce v dielňach); c) **prísny denný režim, kontrolu a disciplínu chovancov** – k jej udržiavaniu využíval osobný príklad učiteľa, biblické alebo literárne vzory, morálne poučky, spoveď, konzultácie s rodičmi, improvizovanú modlitbu, sebakontrolu.

4. Konceptia vychovávaní Mateja Bela

Podľa Belových Školských zákonov *Leges...* (1714 in Tibenský, 1987) má učiteľ pôsobiť na rozum vyučovaním, na charakter výchovou. Všeobecným **cieľom výchovy** podľa M. Bela bolo vychovávať pre spoločnosť nielen ľudí vzdelaných, ale najmä **mravných ľudí** (mravnosť v zmysle pietistickej pedagogiky). **Mravná (a náboženská) výchova** bola najdôležitejšou zložkou výchovného procesu. Tento cieľ sa odrážal v metódach a formách aj mimoškolskej výchovy ako aj počas ‘voľnočasových’ aktivít, smerujúcich – často implicitne – k rozvoju motivačnej, snahovej, vôľovej a sociálnocitovej vychovanosti žiakov.

Na druhej strane Bel si vzal za vzor schopnosť pietistických pedagógov v Halle prepojiť kresťanskú vieru s láskou v podobe **komplexnej sociálno-výchovnej starostlivosti** o deti (napr. filantropický výchovný ústav A. H. Franckeho v Halle, zahrňujúci školu pre chudobné deti, latinskú školu a dievčenskú školu, učiteľský seminár, sirotinec, komplex sociálnych a iných účelových zariadení – lekárne, kníhkupectvá, tlačiarne).

Pod Franckeho vplyvom preto Bel zakladal **sociálno-výchovné zariadenia** – tzv. alumnea (napr. internát pri lýceu v Bratislave) pre chudobné deti, nadväzujúce na školskú výchovu. Poskytovali deťom ubytovanie a stravu, a zároveň plnili výchovnú funkciu organizovaním života chovancov do detailu vypracovanými normami v **mimoškolských a voľnočasových aktivitách** (Srogoň, 1985, s. 127). Vychovávateľa sa inšpirovali Franckeho vzorom náplne mimoškolskej výchovy chovancov (bežné manuálne práce, ale tiež hry, modlitby, vychádzky a exkurzie).

Výchovu v mimovyučovacom priestore realizovali Belovi vychovávajúci prostredníctvom špecifickej metodiky **sociálneho posilňovania** (telesné tresty sa odmietali, obmedzili niektoré pochvaly, dôraz kládli na dozor); zároveň sa však od nich vyžadoval **osobný model**, umožňujúci žiakom napodobňovanie a identifikáciu so vzormi; ako aj rôzne druhy **emocionálno-motivačného a akčného sociálneho učenia sa** (odmeny, umožnenie deťom s hudobnými schopnosťami pomáhať kantorovi v speváckom zbore či rektorovi M. Belovi s jeho výskumom a i.).

5. Konceptia výchovného poradenstva Mateja Bela

Hoci Matej Bel vzhľadom aj na historický rámec svojej pedagogiky nespracoval explicitne nejakú koncepciu poradenstva, je isté, že malo byť samozrejmom súčasťou výchovného, do veľkej miery tzv. ‘dušpastierskeho’ procesu (Reble, 1993, s. 99-101). Bel totiž očakával, že podobne ako v Halle „každý učiteľ bude pozorovať osobitú povahu žiakov, aby im potom **v ťažkých prípadoch vedel poradiť**, naprávať ich zlozvyky a podporovať ich v dobrých úmysloch” (Oberuč, 2002, s. 50). Išlo pritom nielen o konzultácie v oblasti študijných problémov, ale najmä o poskytovanie povzbudenia, riešenia problémov a výchovno-výcvikových opatrení aj v osobnom rozvoji jednotlivých žiakov.

6. Záver: hodnotenie vplyvu pedagogickej činnosti Mateja Bela

Najjednoduchším spôsobom merania **významnosti výsledkov výchovno-vzdelávacej činnosti** učiteľa či školy v dobe Mateja Bela bola ‘dobrá povest’ učiteľa či prítťažnosť školy. Z pohľadu úrovne výučby (vzdelávacie výsledky jednotlivých Belových žiakov) existujú určité náznaky o úspechu Belovej reformnej metódy výučby latinčiny. Na úrovni školy medzi zrejme pozitívne výsledky Belovej práce patrí zvýšený záujem verejnosti o obe Belove školy. Od r. 1708 – 1710 sa počet žiakov na banksobystrickej škole zdvojnásobil, celkovo sa počas jeho rektorovania zapísalo na školu až 125 žiakov. Bela pozvalo do pozície rektora nielen bratislavské gymnázium, ale oslovili ho aj v Žiline, Kremnici či Banskej Štiavnici. Keďže im nemohol vyhovieť (lebo od r. 1714 zastával úrad správcu cirkevnej farnosti, zároveň publikoval), rozhodli sa tieto školy sekundárneho stupňa aspoň využívať Belove didaktické inovácie. Podľa zistení Oberuča bol Belov učebný plán ich vzorom (1940, s. 17).

Významným prvkom reflexie Belovej pedagogiky sú vyjadrenia jeho kritikov, napr. medzi jeho súčasníka a odporcu pietizmu S. Hruškovica: Bel „je vo vzdelávaní mládeže a v naprávaní mravov aj najničomnejších ľudí veľmi úspešný, v čom mu pomáha jeho vynikajúca veľkodušnosť a didaktická múdrosť, takže sa zdá byť rodeným učiteľom” (podľa Tibenského, 1985, s. 9). Súčasníci oceňovali Belovu pohotovosť prejavujúcu sa v ‘pedagogizovaní’ disciplín (filozofie, dejepisu, geografie) či jeho lingvo-didaktiku, nazývajú ho ‘magnus Belius’, ‘celeberrimus rector’.

Nemenej dôležitým kritériom kvality Belovej koncepcie bola udržateľnosť jeho projektu. Konceptia bratislavského gymnázia sa po Belovom odchode udržala do r. 1777 – po začiatok veľkej školskej reformy v Uhorsku *Ratia educationis*. Belove bratislavské gymnázium sa stalo predchodcom ďalšej významnej epochy nadväzujúceho evanjelického lýcea, v kontexte ktorého mohla o sto rokov vzniknúť neskôr študentská korporácia Spoločnosť česko-slovenská – základňa národnoobrodeneckého procesu.

Pri hodnotení úspechov činnosti Mateja Bela treba uviesť, ako on sám vnímal svoj úspech. Vo všetkom, čo sa mu podarilo vo funkcii učiteľa zrealizovať, sa cítil zaviazaný „najlepšiemu najväčšiemu Bohu“ (Bel, 1729, s. 313).

Pri hodnotení vplyvu pedagogického diela Mateja Bela nemožno nezmieniť **určité obmedzenia v jeho pedagogickej činnosti**. Hoci Matej Bel bol vo všeobecnosti uznávaný ako úspešný reformátor škôl, od začiatku mal silných oponentov, ktorým prekážal Belov pietistický svetonázor a jeho vplyv na formovanie cieľu a obsahu výchovy. Najmä súčasník Hruškovic mu vyčítal, že vo „všetkom sa pridíža hallských, hoci si pritom počína opatrnejšie, ako všetci ostatní hallskí absolventi v Uhorsku, dokonca bol preverovaný cirkevnými inšpektormi, no nemohol byť usvedčený z nejakého bludu“ (Hruškovic, 1943). Podobne z prác viacerých slovenských autorov 20. storočia (Čapková, 1985, s. 129), inak pozitívne hodnotiacich význam Belovho diela, vyznieva z pohľadu socialistickej pedagogiky neprijateľná ideológia Mateja Belu, ktorú však on sám pokladal za úplný základ svojho životného diela. Možno aj v súčasnosti by jeho ideologické východiská chápané bez citlivosti voči ich historickému kontextu mohli vyznievať priam indoktrinačne. V indoktrinácii však nejde o to, o čo išlo Matejovi Belovi v jeho vzdelávaní – o snahu „učiť konať alebo veriť z určitej dobrej pohnútky a dobrých dôvodov“ (Švec, 2002, s. 77), ktoré on sám pokladal za dostačujúce a fakticky preukázateľné – napr. na pozitívnych skúsenostiach s úspešnými reformami v Halle. Belovo učenie nebolo len učením dogmám, prednášaním v oblasti náuk, proti ktorým sa nesmelo nič podstatné namietat'. Naopak, Bel aktívne rozvíjal dialogickú metódu (a to najmä na hodinách náboženstva) či divergentné myslenie (cez samostatné projekty študentov v iných vedách), čím manifestoval inteligenciu na rozdiel od indoktrinovania.

Okrem filozofie bola Belovi vyčítaná priveľká pozornosť venovaná vo vyučovaní latinskému jazyku, čistote jeho používania. Vyplývalo to však z jeho situácie najmä v Bratislave, kde fungovali tri rôzne 'domáce' jazyky. Bel chcel kvalitnou výučbou spoločnej úradnej 'diplomatickej' reči – latinčiny – pomôcť svojim žiakom všetkých troch hlavných národností Uhorska. Hoci vtedajší 'spisovný' jazyk Slovákov (čeština) nebol taký bežný ako latinčina, kritika vyčítala Belovi jeho slabú znalosť.

V Belovej pedagogike možno iste nájsť niekoľko ďalších slabých miest. Jedným z nich bola menšia sústredenosť na reformu nižších ročníkov, hoci Belovo reformované kurikulum bratislavského lýcea bolo projektované na dĺžku štúdia až 10 rokov, a teda zahŕňalo aj tento edukačný stupeň. Snád' sa to dá vysvetliť tým, že keď sa Bel ujímal vedenia školy v Bratislave, ostali mu z bývalej školy „vekovo aj služobne starí učitelia“, od ktorých sa už nedali očakávať veľké zmeny. „Bel si to uvedomoval a problémy základného stupňa nechal otvorené. V Pláne len vyslovil prísľub, že sa k nim ešte vráti.“ Reforma základného stupňa sa však za Belu neuskutočnila (Kocka, 1985, s. 169).

Matej Bel ako učiteľ hovoril o viacerých bodoch reformy, ale nie všetky dokázal z osobných, ale aj historicko-spoločenských dôvodov zrealizovať. Najmä pokiaľ išlo o zavádzanie niektorých progresívnejších metód, napr. využívajúcich učebné pomôcky (modely, zemepisné mapy, jednoduché prístroje), či kabinet, botanické záhrady – nedokázal im venovať toľko pozornosti ako Francke.

Vzhľadom na pokrok v edukačných vedách by z pohľadu súčasnej pedagogiky už iste neboli adekvátne a vhodné rôzne konkrétne Belom používané vyučovacie a výchovné metódy, napr. vo výučbe jazykov, či Belov zoznam pravidiel a dovolených či zakázaných aktivít, štýl písania diagnostík a tzv. prognóz žiakov (nevhodnosť vopred niekoho odsúdiť na neúspech slovami „...nie je zlý človek, ale sotva sa narodil pre veľké veci“, „od prírody nie je určený pre štúdium...“ (Ondrušková, 1985, s.134). Určite by sa zdali neprimerane prísne jeho nároky na prácu učiteľov a na obmedzený rozsah náplne voľnočasových aktivít žiakov, čo však vyplývalo prevažne aj z jeho osobnosti, keďže on sám „bol neúnavne pracovitý a nič ho nezastavilo, nič – iba smrť“ (Oberuč, 2002, s. 6).

Na základe vyššie uvedených faktov je teda možné vyhodnotiť Belovu pedagogiku pozitívne v tom zmysle, že primerane svojmu historickému kontextu reagovala na požiadavky doby a prispela k rozvoju slovenskej pedagogiky.

LITERATÚRA

- BEL, M. 1729. *Die Gottsuchende Seele, oder Kurzgefasste und Schriftmässige Andachten, bestehend in Morgen und Abend ... Gebeten.* Leipzig : Sam. Benj. Walther. 140 s.
- BEL, M. 1984. *O osudoch zemepisu od najstarších čias (Preklad z lat.).* Martin : Osveta. 80 s.
- BELÁK, B. a kol. 1984. *Matej Bel 1684 – 1749. Výberová personálna bibliografia k 300. výročiu narodenia M. Bela.* Martin : MS. 120 s.
- ČAPKOVÁ, D. 1985. Komenský – osvícenství – Matej Bel. In *Pedagóg Matej Bel.* Bratislava : SPK, ÚŠI, s. 111-124.
- FAZEKAŠ, L. 1999. Matej Bel – teológ. In *Odkaz Mateja Bela generáciám XXI. storočia.* Banská Bystrica PF UMB, s. 38-66. ISBN 8088945062.
- HAMADA, M., NOVACKÁ, M. 1985. Matej Bel v kontexte školy, vzdelanosti a kultúry ... In *Pedagóg Matej Bel.* Bratislava : SPK, ÚŠI, s. 26-66.
- KOCKA, J. 1985. Belova pedagogika vo svetle bratislavského učebného plánu z roku 1714. In *Pedagóg Matej Bel.* Zborník referátov. Bratislava : SPK a ÚŠI, s. 153-180.
- LIGUŠ, J. 1999. Matej Bel – Vplyv pietistickej teológie na jeho pedagogiku a katechetiku. In *Odkaz Mateja Bela generáciám XXI. storočia.* Banská Bystrica PF UMB, s. 67-84. ISBN 80-88945-06-2.
- List M. Bela mestskej rade v B. Bystrici zo dňa 17.7.1708. Rkp. V: Országos Evangelikus Levéltár, sign. I. a 9/22.
- List M. Bela kežmarskému rektorovi J. Bohušovi z 20.3.1721. In *Slovenská literatúra* 4, 1957, č. 2, s. 232-233.
- MÁTEJ, J. 1985. Pedagogická činnosť a pedagogické názory Mateja Bela. In *Pedagóg Matej Bel.* Zborník referátov. Bratislava : SPK a ÚŠI, s. 96-110.

- Matthiae Belii Rhetorices veteris et novae praecepta... Accessit Poetica... Lipsko 1717. Praefatio.
- MIKLEŠ, J. 1985. Pedagogické pôsobenie Mateja Bela v Banskej Bystrici v rokoch 1708 – 1714. In *Pedagóg Matej Bel*. Bratislava : SPK a ÚSI, s. 137-152.
- OBERUČ, J. 1940. *Črty zo života a diela M. Bela. Doplnky k práci "Matej Bel – pietista na Slovensku v XVIII. storočí"*. Bratislava : Universum. 40 s.
- OBERUČ, J. 2002. *Matej Bel – pietista na Slovensku*. (1. vyd. 1935). Bratislava : Chronos. 118 s. ISBN 8089027040.
- ONDRUŠKOVÁ, M. 1985. Matej Bel, výborný znalca psychiky a osobnosti žiakov. In *Pedagóg Matej Bel*. Zborník referátov. Bratislava : SPK a ÚSI, s. 133-136.
- PAVELEK, J. 1990. *Listy M. Bela*. Martin : MS. 502 s. ISBN 8070900695.
- REBLE, A. 1993. *Dejiny pedagogiky*. Bratislava : SPN, s. 99-103. ISBN 8008020113.
- SROGOŇ, T. 1985. Matej Bel a pedagogické prúdy na prelome 17. a 18. storočia. In *Pedagóg Matej Bel*. Zborník referátov. Bratislava : SPK a ÚSI, s. 125-132.
- ŠVEC, Š. 2002. *Základné pojmy v pedagogike a andragogike*. Bratislava : IRIS. 318 s. ISBN 8089018319.
- TIBENSKÝ, J. 1984. *Matej Bel – Život a dielo. Najslávnejší a najdokonalejší polyhistor, rodák očovský*. Bratislava : Osvetový ústav. 152 s.
- TIBENSKÝ, J. 1985. Život a dielo Mateja Bela. In *Pedagóg Matej Bel*. Bratislava : SPK a ÚSI, s. 8 - 25.
- TIBENSKÝ, J. (ed.) 1987. *Matej Bel. Doba – život – dielo*. Bratislava : Veda. 411 s.
- VYVÍJALOVÁ, M. 1981. Matej Bel, politický mysliteľ európskeho formátu. In *Literárno-múzejný letopis 15*. Martin : MS, s. 69-123.

Dana Hanesová vyučuje odborný anglický jazyk pre sociálne vedy na PF UMB, ako aj predmetovú didaktiku anglického jazyka a predmetovú didaktiku náboženskej výchovy, pričom v rámci týchto predmetov sa zameriava na rozvoj kritického a tvorivého myslenia a autonómie učiacich sa. Vo svojej výskumnej a publikačnej činnosti sa venuje rôznym komparatívnym pohľadom na rôzne javy súčasnej lingvodidaktiky a náboženskej pedagogiky.

Doc. PaedDr. Dana Hanesová, PhD.
Katedra teológie a katechetiky PF UMB
Ružová 13, 97411 Banská Bystrica, Slovensko
dana.hanesova@umb.sk